

**ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.
ΜΙΑ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΟΥ.**

Ιωάννης Γεωργ. Ζαχάρωφ

Εισαγωγική παρατήρηση

Η συγγραφή γεγονότων από μνήμης, που συνέβησαν πριν από 25 και πλέον χρόνια, χωρίς σημειώσεις και βιβλιογραφικά βοηθήματα, περιέχει κινδύνους. Εκείνο ίσως το στοιχείο που διασώζει τη συγγραφή είναι ο χαρακτήρας της μαρτυρίας καθώς συμβάντα μιας άλλης εποχής δε φαίνονται σήμερα, στο γράφοντα, να έχουν την ίδια βαρύτητα που τους απέδιδε τότε. Η ίδια η μνήμη λειτουργεί ως φίλτρο, παραμορφωτικό, πολλές φορές.

Η μαρτυρία δε διεκδικεί, πως θα μπορούσε άλλωστε, το βάρος μιας «ιστορικής γραφής», με την επιμέλεια και τις διασταυρώσεις στοιχείων, ακόμη και την όποια μεθοδολογία επιβάλλει η «Ιστορία», όπως την ορίζει η «Εγκυκλοπαίδεια της Πλειάδος», στην οποία ανέτρεξα πρόσφατα.

Όμως, επειδή το εγχείρημα δημιουργίας ενός πολιτικού σχηματισμού «αρχών και θέσεων», όπως ήταν το εγχείρημα ίδρυσης του «Κόμματος του Δημοκρατικού Σοσιαλισμού», έχει κάποιο ιδιαίτερο νόημα σε όσα διαδραματίστηκαν ή διαδραματίζονται στην πορεία του τόπου μας, δίνοντας τελικά μια «φαινομενολογία», τουλάχιστον του πολιτικού τοπίου, θεώρησα χρήσιμη την πρωτοβουλία του κ. Χ. Μακρυγιώργου να συμβάλω στην δημιουργία ενός πονήματος για την ιστορία του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. Η χρησιμότητα του πονήματος θα κριθεί, όπως πάντοτε, από κάποιον μελλοντικό, ιστορικό κριτή.

Θα αποτελούσε μεγάλη παράλειψη αν το εγχείρημα δημιουργίας του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. δε συνδεόταν με τη λειτουργία του πολιτεύματος στις παραμονές της 21^{ης} Απριλίου, στο ρόλο της Ένωσης Κέντρου, προ και μεταδικτατορικά, στο κλίμα το ψυχολογικό που κατείχε μεγάλο μέρος του λαού μας. Βέβαια, η διεξοδική ανάπτυξη καθ' ενός από τα μεγάλα αυτά ζητήματα ή θέματα θα απαιτούσε τεράστιο συγγραφικό έργο. Θα περιοριστώ λοιπόν, κατ' ανάγκη, σε λίγες, προσωπικές μαρτυρίες, ελλειμματικές, όπως ανέφερα, συμπληρωματικές, ίσως, σε μαρτυρίες άλλων φίλων και συνοδοιπόρων σ' εκείνη την περίοδο.

Η κήρυξη της δικτατορίας

Το πρωί της Παρασκευής 21.4.1967 τα τεθωρακισμένα «έκαναν παρέλαση» - και μάλιστα ανάποδα- στην οδό Τσιμισκή. Το ραδιόφωνο μετέδιδε θούρια και μια «μυστηριώδη» ανακοίνωση αναστολής ορισμένων άρθρων του Συντάγματος. Είχε εκραγεί το πραξικόπημα.

Η φήμη για την έκρηξη ενός πραξικοπήματος είχε προηγηθεί επί πολλούς μήνες. Στην πόλη μας, σε καθημερινή περίπτωση βάση, γίνονταν διαδηλώσεις και συγκρούσεις με την αστυνομία, ύστερα από την ανατροπή της κυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου, την 15.7.1965. Η προσπάθεια σχηματισμού κυβερνήσεων από αποστάτες της «Ένωσης Κέντρου», είχαν εξάψει πολλούς και είχαν προκαλέσει μεγάλες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, καταστροφής συμπολιτευόμενων εφημερίδων,

του «Συγκροτήματος Λαμπράκη» και «Ι. Βελλίδη», που φαίνονταν ευνοϊκοί απέναντι στους υποστηρικτές της βασιλικής πρωτοβουλίας, όπως και αιματηρές συμπλοκές «δεξιών» και «δημοκρατών». Οι αλληπάλληλοι κυβερνητικοί σχηματισμοί, με πλέον μακρόβιο εκείνο του Στ. Στεφανόπουλου, δεν φαίνονταν να καταπραΰνουν την έξαψη, δεδομένης και της εμπρηστικής αρθρογραφίας, αλλά και των «πύρινων λόγων», κυρίως του Α. Παπανδρέου. Σαν τώρα θυμάμαι τη διαβεβαίωση του τελευταίου στη Νίκαια στις 19.4.1967 ότι «οι καμπάνες θα συνέγειραν τους πολίτες σε παλλαϊκή αντίσταση, αν διανοούνταν κανείς να βιάσει τη θέληση του λαού». Δυστυχώς, στην κρίσιμη στιγμή δε βρέθηκαν ούτε οι κωδωνοκρούστες.

Εκ των υστέρων, βρέθηκε ότι ούτε οι φημολογίες για κινήσεις εντός του στρατού, τόσο των «δεξιών» -βασιλοφρόνων στρατηγών, αλλά και των συνταγματαρχών, συνεχιστών του ΙΔΕΑ- ήταν ανυπόστατες, ούτε η προσπάθεια δημιουργίας αντισταθμιστικής κίνησης φίλων του Α. Παπανδρέου, του ΑΣΠΙΔΑ. Οι τελευταίοι ήταν εξαιρετικά ολιγάριθμοι, αλλά έδιναν σοβαρά προσχήματα στους «δεξιούς». Οπωσδήποτε, σε μεγάλη έκταση, τα καθημερινά επεισόδια ήταν προϊόν προβοκατόρων, όπου οι φίλοι του μελλοντικού δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου έπαιξαν κρίσιμο ρόλο. Ο τελευταίος είχε κατορθώσει να διαβρώσει το ΓΕΣ, τοποθετώντας σε θέσεις-κλειδιά έμπιστους του, που πρόλαβαν να «κινηθούν» πριν από τους «στρατηγούς» φίλους του βασιλέα Κωνσταντίνου, χάρη στο διπλό ρόλο του αντιστράτηγου Γ. Ζωιτάκη, μετέπειτα «αντιβασιλέως».

Η προκήρυξη εκλογών για το Μάιο του 1967, με κυβέρνηση πλέον της Ε.Ρ.Ε., δεν εκτόνωσε την κατάσταση. Αντίθετα, ενέτεινε τις φημολογίες για λαϊκή εξέγερση, που θα ξεκινούσε, υποτίθεται, με την προεκλογική συγκέντρωση της «Ε. Κ.» στη Θεσσαλονίκη στις 23.4.1967, όπου καβαλάρηδες με άσπρα άλογα θα προπορεύονταν του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος θα πλαισιωνόταν επίσης από «χιλιάδες ενόπλους». Ο «Εθνικός Στρατός», λοιπόν, έπρεπε να προλάβει. Πολύ αργότερα, συζητώντας με τον Δημ. Ζάννα (στο κτήμα του υποτίθεται θα γινόταν η συγκέντρωση των ιππέων), αλλά και με τον Χ. Φλωράκη, ιστορικού ηγέτη του Κ.Κ.Ε., για τις τότε φημολογίες μου είπαν ότι «έλειπε ο αρχικωδωνοκρούστης», διαψεύδοντας φυσικά τις τερατολογίες του χουντικού παρακράτους, που ήταν όντως υπαρκτό.

Κρίνοντας, όσο μπορώ, μετά από σαράντα χρόνια να περιγράψω την ατμόσφαιρα του 1967, ας πω ότι η δημοκρατία, ως πολίτευμα, είχε μικρή δημοτικότητα. Οι οπαδοί των μεγάλων κομμάτων δεν την εμπιστεύονταν. Οι «Ε.Ρ.Ε.τζήδες» προσέβλεπαν σε επάνοδο του Κ. Καραμανλή, που είχε αυτοεξοριστεί το '63 και θεωρούσαν «λίγο» τον Παν. Κανελλόπουλο για να αποτρέψει τον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Οι κεντρώοι θεωρούσαν τον αρχηγό του κράτους «κωλόπαιδο της Φρειδερίκης» και κομματάρχη, ενώ οι «ΕΔΑίτες» δεν είχαν καμιά εμπιστοσύνη στο «μοναρχοφασιστικό κράτος», με πρόσφατη τη δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη, τις εξορίες, τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων και γενικά ό,τι επακολούθησε την ήττα του ΔΕΣ το 1949. Εξάλλου, τότε, δεν ήταν γνωστή η διάσταση απόψεων της νόμιμης ΕΔΑ με το παράνομο Κ.Κ.Ε. που βρισκόταν στην εξορία. Οι θεσμοί και τα συνδικάτα, τέλος, είχαν ως κυρίαρχη ιδεολογία τον «αντικομμουνισμό».

Η κατίσχυση λοιπόν του πραξικοπήματος ήταν το «χρονικό ενός προαναγγελθέντος θανάτου» της δημοκρατίας, άσχετα από το επιτελικό σχέδιο που εφάρμοσαν οι επίδοξοι δικτάτορες.

Ουσιαστικά είχαμε χρεωκοπία του πολιτικού συστήματος, που βρισκόταν σε πλήρη αναντιστοιχία με τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα της χώρας.

Η αντίσταση μέχρι τα '70

Οι ισχυρισμοί, κατόπιν, ότι ήταν παλλαϊκή η αντίδραση στην δικτατορία δεν υπέπεσαν στην αντίληψη μου και ας ήμουν 17 χρονών. Περισσότερο στην αντίθεσή μου συνέβαλε η δασκάλα μου των αγγλικών Mrs. Margaret Leask, η οποία προσήλθε στο μάθημά μας στην ώρα της, ως καθαρόαιμη δυτική, το Σάββατο 22.4.1967. «John, it is awful!» μου είπε «A coup d' etat in the middle of Europe!». Αισθάνθηκα ως αφρικανός ιθαγενής. Αργότερα θα βλέπαμε διάφορα ανάλογα φαινόμενα στην Ευρώπη μας.

Όπως κι αν έχει το ζήτημα, μαθαίναμε για συλλήψεις «αντεπαναστατών κομμουνιστών», για εξορίες «αντεθνικώς δρώντων», μα η γενική εντύπωση ήταν ότι «ησύχασε ο τόπος από τις φασαρίες». Κάποιο προβληματισμό στους «δεξιούς» προκάλεσε το αντικίνημα του Κωνσταντίνου το Δεκέμβρη του 1967, ενώπιον του οποίου παρελάσαμε ως λαμπαδηδρόμοι όλοι οι μαθητές, λίγους μήνες πριν, με την ευκαιρία της επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου.

Γενικά, πέρα από αόριστες φήμες περί συλλήψεων κάποιων «αδιόρθωτων», εξοριών, προσκλήσεων στην «ασφάλεια» αντιφρονούντων συλλήψεων κομμουνιστών με «φάκελο»- έχει σημασία ότι οι υποστηρικτές της «Επαναστάσεως της 21^{ης} Απριλίου» φαίνονταν αδιαφιλονίκητοι κύριοι της καταστάσεως. Πράγμα που πολλούς κατέθλιβε, ιδιαίτερα όσους δεν είχαν δείξει έμπρακτα την αντίθεσή τους στο επιβληθέν καθεστώς.

Όσοι ακροδεξιοί είχαν τα «μέσα», ανήκοντας οι περισσότεροι στην Ε. Κ. Ο. Φ. (Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών- της Ε.Ρ.Ε.), κάποιοι μισοξεματισμένοι βασιλικοί, παλιοί τεταρτοαυγουστιανοί, αρκετοί συνεργάτες των Γερμανών- ζούσαν ακόμη- υπερθεμάτιζαν σε εθνικοφροσύνη και σε προβλέψεις για το χρόνο διάρκειας της «Εθνοσωτήριου Επαναστάσεως».

Οι ραδιοφωνικοί σταθμοί της DW, του Παρισιού, η «Φωνή της Αλήθειας», το «Ράδιο Μόσχα», το RAI, σπαράγματα έδιναν της τότε πραγματικότητας- μιλούμε πάντα για τη Θεσσαλονίκη.

Τρία συμβάντα ταρακούνησαν το «χυλό» στην τριετία '67-'70: η κηδεία του Γ. Παπανδρέου, το δημοψήφισμα για το «Σύνταγμα του '68», επίτευγμα ομάδας αρεοπαγαιτών (βλ. «Η διάβρωση των θεσμών») και η δίκη των μελών της «Δημοκρατικής Άμυνας».

Καλοί αστοί της Θεσσαλονίκης, όπως ο Π. Ζάννας, ο Στ. Νέστορας, ο Δημ. Δώδος, ο Αργ. Μαλτσιδής, ο Π. Θεοδωρίδης και άλλοι, καταδικάστηκαν σε πολυετείς φυλακίσεις, ως «αντεθνικώς δρώντες». Το «μήνυμα» που εξέπεμπε ο βασ. επίτροπος συνταγμ. Γκόπης, στις αγορεύσεις του, ήταν απλό: «είστε αστοί κακομαθημένοι, αλλά εδώ υπάρχει επαναστατικό καθεστώς. Η όποια (αντιδικτατορική) ενέργεια, τιμωρείται». Υπήρξε εξίσωση του «αντεθνικού» με το «αντιπραξικοπηματικό». Φυσικά, εκ παραλλήλου κυκλοφορούσε η συνεχής

φημολογία της «εξουσίας»: «Ο τάδε συνελήφθη, ο δείνα τρώει ξύλο, Δευτέρα και Παρασκευή, άλλοι, κάποια στιγμή στρατεύθηκαν». Το ηθικό, τουλάχιστον στο Πανεπιστήμιο, δεν ήταν υψηλό, στο Α.Π.Θ. εννοώ.

Η αντίδραση στη δικτατορία των «ανθρώπων του πνεύματος»

Ίσως, το τελευταίο εν ζωή κείμενο του Γ. Σεφέρη συγκίνησε κάποιους. Ποιητής της «άρχουσας τάξης», αγγλόφιλος ως εθεωρείτο, μίλησε και μίλησε σκληρά. Από τα κείμενα του Καραμανλή, τα χειμαρρώδη λόγια της προδικτατορικής πολιτικής ηγεσίας, τα μισοψιθυρίσματα τραγουδιών του Μ. Θεοδωράκη, τις υπαινικτικές μπαλάντες του Δ. Σαββόπουλου, του Χρ. Λεοντή, του Μ. Λοΐζου δεν έπαιρνε υπόσταση, σε συμβολική έστω μορφή, η αντίδραση ή απλούστερα η «αντίσταση», πάντοτε στη Θεσσαλονίκη. Αντιστασιακούς συνάντησα μετά τη μεταπολίτευση. Εξάλλου, ελάχιστοι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι έφυγαν από τα έδρανα: ο Μάνεσης, ο Γρόλλιος, ο Σαββίδης, ο Τσουρουκτσόγλου. Ίσως από τους ελάχιστους να ήταν περισσότεροι. Αντίθετα, οι διεκδικητές των θέσεων τους διαγκωνίζονταν να τους αντικαταστήσουν. Τιμητική αναφορά ας γίνει στο Στ. Παπαθεμελή.

Το δολοφονικό εγχείρημα του Αλέκου Παναγούλη εναντίον του Γ. Παπαδόπουλου στο Καβούρι, παρά τον ηρωισμό που ανέδιδε, μάλλον ενόχλησε τότε τους οπαδούς της «τάξης και ασφάλειας, της κοινωνικής ειρήνης», που δεν ήταν λίγοι. Λυπάμαι που το λέω τώρα, αλλά αυτή υπήρξε τότε η αφησιώδης πραγματικότητα. Εξάλλου, το φοιτητή Γεωργάκη που αυτοπυρπολήθηκε στην Ιταλία ως ένδειξη διαμαρτυρίας εναντίον της δικτατορίας, πόσοι τον έκλαψαν πέραν της οικογένειάς του; Δεν ήταν κομμουνιστής και ανήκε, όπως και ο Αλ. Παναγούλης, στην ΕΔΗΝ.

Οι αρθρογραφίες και οι πράξεις του Ι. Πεσμαζόγλου στον «Οικονομικό Ταχυδρόμο», για τις επιπτώσεις ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ., λόγω διακοπής των σχέσεών μας με τα κοινοτικά όργανα, του Ι. Ζίγη για τους κινδύνους στο «Κυπριακό» κ.α., εκτός των εξοριών που τους κόστισαν ή σε άλλους σοβαρές βλάβες στην υγεία τους (Μουστακλής, Οπρόπουλος, «θάνατος Μανδουλαρά», έμφραγμα Χ. Πρωτοπαππά κ.ο.κ.) λίγοι συγκίνηση προκάλεσαν, δυστυχώς, σε πανελλαδική κλίμακα. Ανάλογα και τα συμβαίνοντα στην Κύπρο (δολοφονικές απόπειρες εναντίον του Μακαρίου, θάνατος του Φ. Γεωρκάτση κ.ο.κ.)

Συγκρότηση της αντίθεσης μετά το '70

Η στροφή στην κοινή γνώμη, τουλάχιστον την αστική, συνέβη γύρω στο '71-'72. Κατ' αρχήν άρχισαν να λειτουργούν οι «λέσχες κινηματογράφου». Πρώτος ο φίλος μου Α. Μέντζος με προσκάλεσε στο «Άνετο» και τη «Θυμέλη». Όταν έμπαινες στην αίθουσα νόμιζες ότι βρισκόσουν σε στρατώνα. Ο υποφαινόμενος, πνεύμα παραφωνίας –πήγα με μπουφάν, όλοι οι άλλοι φορούσαν στρατιωτικά τζάκετ, για να δουν γιαπωνέζικες, πολωνικές ή άλλες avant garde ταινίες. Ακολουθούσε συζήτηση, όπου υποσημαίνονταν η αντιπολιτευτική διάθεση, ενώ χειροκροτήματα συνόδευαν τα ποικίλα υπονοούμενα επί της οθόνης ή εκτός.

Και στη Χ.Α.Ν.Θ. επιχειρήσαμε να προκαλέσουμε ανάλογο προβληματισμό με τη δημιουργία καλλιτεχνικών ομίλων, την «εβδομάδα του θεάτρου», διαλέξεις περί τέχνης κλπ. Θυμάμαι πόσο βοήθησαν στην πραγματοποίηση των διάφορων εκδηλώσεων ο Γιαν. Βόγλης, ο Χρ. Τσολάκης, ο Γ. Ξεινός, ο Κ. Πλαστήρας κ.α.

Στο πολιτικό επίπεδο, η «Εταιρεία Μελέτης Ευρωπαϊκών Προβλημάτων» και η «Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων» (Ε.Μ.Ε.Π. και Ε.ΚΙ.Ν.) έφθασαν και στη Θεσσαλονίκη.

Το ζητούμενο σ' αυτές τις περιορισμένες σε έκταση κινήσεις ήταν η δημιουργική έκφραση των νέων κυρίως ανθρώπων που διερωτούνταν για τα αίτια που προκάλεσαν την επικράτηση της δικτατορίας, την ορθολογική αντιμετώπιση των κοινωνικών ζητημάτων, την ελευθερία της βούλησης τελικά.

Περισσότερο ουσιαστική ήταν η κίνηση «Ελληνική Δημοκρατική Ομαλότητα» (Ε.Δ.Ο.) του τ. βουλευτή του Κέντρου, Στ. Χασαπίδη.

Απέναντι στον υψηλόφωνο διακηρυκτικό λόγο των παλαιών πολιτικών, ο Στέργιος προσπαθούσε να δημιουργήσει ένα πρόπλασμα «κόμματος αρχών» με συνεπείς πολιτικές, κοινωνικές, ακόμη και οικονομικές θέσεις, που θα αντέκρουαν τους μανιχαϊσμούς των «παλαιών κομμάτων», της χούντας, των κινήσεων του εξωτερικού (όπως ο Π.Α.Κ.). Η «Ε.Δ.Ο.» έδινε μια απάντηση στο ερώτημα «πως είναι δυνατόν, ύστερα από τόσα χρόνια, να μην υπάρχει μια συνεκτική απάντηση μιας ενωμένης αντιδικτατορικής κίνησης».

Επιδεικνύοντας αστείρευτη ζωτικότητα ο Στ. Χασαπίδης με τη συνδρομή του Αλ. Καλλιδόπουλου, επίσης τ. βουλευτή του Κέντρου, προσπάθησε να προσεγγίσει κατ' αρχήν το «σοσιαλιστικό μπλοκ» των παλαιών βουλευτών της Ε.Κ. και κατόπιν τους μετριοπαθείς της Ε.Ρ.Ε. ακόμη και «αποστάτες» του ΦΙΔΗΚ, έτσι ώστε να συμφωνήσουν σε μια κοινή πλατφόρμα θέσεων και δράσης. Στη Θεσσαλονίκη, οι συναντήσεις γίνονταν με αρκετή μυστικοπάθεια στο σπίτι του γιατρού Α. Ζαφρανά. Από τους παλαιότερους -μεγαλύτερους στην ηλικία- και γιατρούς, θυμάμαι το Γιάννη Χριστάκη, τον Αλ. Κώτση, τον Κλ. Γαβριηλίδη. Στους νεώτερους περιλαμβάνονταν ο Κ. Κοσματόπουλος, οι αδελφοί Ζαχάρωφ, η Μ. Ελευθερίου, ο Δημ. Ξυριτάκης, η Μ. Ρέτζιου και ο αδερφός της Στέφανος, ο Δ. Μπακατσέλος, ο Χ. Κιουρκτσόγλου, ο Βασ. Δημητρακούλιας, ο Λάμπης Χαραλαμπίδης, ο Κυρ. Θεοδοσιάδης, ο Δ. Ταυλάριος, ο Δημ. Αντωνάκος και δεκάδες άλλοι, που δε θυμάμαι πια τα ονόματά τους. Ήξερα, όμως, ότι στη Θράκη ήταν ο Σ. Μιχαηλίδης και ο Αλ. Μπαλτατζής με τον ανεψιό του Κώστα, στα Γρεβενά ο Ν. Τζιουβάρας, στη Λάρισα η Ε. Λύτρα, στη Λαμία ο Ν. Αργυρόπουλος. Τους ήξερα ως ονόματα που ξέφευγαν από το στόμα του Στέργιου.

Μολαταύτα απορούσαμε και μαζί με μας όσοι είχαν συνταχθεί με το «αναθεωρητικό Κ.Κ.Ε.» -είχε προϋπάρξει, βλέπετε, η ιστορική ρήξη του 1968, με αφορμή την εισβολή στην Τσεχοσλοβακία- πως εφτά χρόνια μετά την επικράτηση της δικτατορίας δεν κατέστη δυνατή η συγκρότηση ενός ενιαίου αντιδικτατορικού μετώπου.

Σε μας, στη Θεσσαλονίκη, το «ενδοπραξικόπημα» του Α. Ιωαννίδη, ως σημειωθεί, δε συνοδεύτηκε από τη σκλήρυνση των κατασταλτικών μέτρων που παρατηρήθηκε στην Αθήνα, μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Δεν ξέρω σε ποιο βαθμό επέδρασε η παρουσία του στρατηγού Ντάβου στη θέση του σωματάρχη του Γ΄Σ.Σ., πάντως η όλη ατμόσφαιρα είχε ελαφρύνει. Μάλιστα, μετά το κίνημα του Ναυτικού, θεωρούσαμε περίπου εξοφλημένη τη δικτατορία και ζήτημα χρόνου την κατάργησή της. Αλλά πώς;

Τότε, σε σχετική ερώτηση δημοσιογράφου στο τέλος του '73 ή αρχές του '74, ο Α. Τουντβι, διαπρεπής ιστορικός, είχε εκφράσει την άποψη ότι η πτώση μιας δικτατορίας διαμεσολαβείται από μια αιματοχυσία, που συνδέεται με πράξεις ή μεθοδεύσεις της εξουσιαστικής ομάδας. Αιματοχυσία λοιπόν, αλλά πού; Μετά το «Πολυτεχνείο»... Μας διέφυγε η Κύπρος, γιατί οι αναλύσεις μας είχαν ελλαδικό επίκεντρο και μαρξιστικογενές περιεχόμενο, μια και με καθυστέρηση δεκαετιών υπήρξε μια έκρηξη της κυκλοφορίας βιβλίων με έργα του Μαρξ, του Έγκελς, θυμάτων του Στάλιν, όπως ο Ν. Μπουχάριν, ο Λ. Τρότσκι κλπ. ή και περιοδικών όπως η «Συνέχεια», οι «Δημ. Προσανατολισμοί», το «Αντί». Ακόμη και μερικές εφημερίδες, η «Χριστιανική Δημοκρατία» του Δημ. Ψαρουδάκη, η συντηρητική «Βραδυνή» του Αθανασιάδη, η «Θεσσαλονίκη» του Ι. Βελλίδη, περισσότερο ή λιγότερο θαρραλέα, καλλιεργούσαν τη συναίσθηση πως «κάτι κινείται»...

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις, μας εξουσιοδότησαν οι «σύντροφοι» να κάνουμε, ο Κώστας Κοσματοπούλος κι εγώ, κάποιες βολιδοσκοπήσεις, ώστε να γίνει κατανοητή, ως αιτιολογία, η ανυπαρξία αντιδικτατορικού μετώπου. Πραγματικά τον Ιανουάριο του 1974, δε θυμάμαι την ακριβή ημερομηνία, βρήκαμε επιτέλους στελέχη του ΠΑΚ και συγκεκριμένα το Γιώργο Καρφή και δυο άλλους, πίσω από το αεροδρόμιο, με πολλά μέτρα ασφαλείας. Όπως κι αν έχει το θέμα, η συνάντηση περιστράφηκε στο θέμα του «λαϊκού στρατού», όπου ο καθένας μπορούσε να κάνει ο,τιδήποτε, πιλότος αεροπλάνου, οδηγός ερπυστριωφόρων κλπ., κατ' αυτούς. Γυρίσαμε απογοητευμένοι.

Η δεύτερη συνάντηση ήταν με το Γιώργο Κουμάντο στην Αθήνα, ύστερα από μεσολάβηση του θείου μου, δικηγόρου Χρ. Μανέα στις 14.6.1977. Φθάνοντας με το σιδηρόδρομο στο σταθμό Λαρίσης, «πάθαμε την πλάκα μας». Βγαίνοντας από το σταθμό, δύο κανόνια της Στρατιωτικής Διοίκησης Αθηνών σημάδευαν την έξοδο. Στο πεζοδρόμιο και στους τοίχους υπήρχαν συνθήματα «Θάνατος στον Μούσκο» (τ.ε. τον Μακάριο).

Την ίδια μέρα, 14.6.1974, συναντήσαμε στο γραφείο του τον Γ. Κουμάντο. Κάτω, κάμποι τύποι διάβαζαν εφημερίδες, ο ένας ανάποδα. Τέλος πάντων. Η συζήτηση μας περιστράφηκε γύρω από το ερώτημα: «Θα υπάρξει μεταπολίτευση; Και ποια; Και πώς;» Εμείς, οι δύο, οι φοιτητές, ο Κ.Κ(οσματοπούλος) και Ι.Ζ(αχάρωφ) μείναμε έκθαμβοι από δυο απαντήσεις του καθ' όλα αξιόλογου-ιστορικά- Γ. Κουμάντου: «Πρώτον», μας απάντησε, «σε χθεσινή δεξίωση ο Τομ Πάππας μου έδειξε το ποτήρι του, του ουίσκι και είπε ακόμη τόσο μένει (του Τομ Πάππας). Είχε

τελειώσει το ποτήρι του». «Ύστερα», μας είπε ο Γ.Κ., «μέχρι που θα φτάσουν οι εθνικοποιήσεις, οι κρατικοποιήσεις;». «Καλά» του απαντήσαμε ο Κ.Κ. κι εγώ, «το πώς ο στρατός και η χωροφυλακή θα γυρίσουν στους στρατώνες τους δε σας προβληματίζει;». «Ειλικρινά», απάντησε ο καθηγητής, «αυτό δε μας απασχολεί».

Δε γνωρίζω, ακόμα και σήμερα, ποιό ρόλο στην Αθήνα παίζουν οι «μεγάλες δυνάμεις», πάντως οι δυο μας γυρίσαμε πίσω το ίδιο βράδυ -ο Κ.Κ. κι εγώ- πάλι πλήρως απογοητευμένοι. Δεν ήταν πολιτική ανάλυση όσα ακούσαμε, ούτε καθοδηγητικές γραμμές, αυτά που αποκρυσταλλώσαμε.

Η μεταπολίτευση

Επιστρέφοντας στη Θεσσαλονίκη μεταδώσαμε τις εντυπώσεις μας και μέσα σε ένα μήνα είδαμε τις εξελίξεις. Εξερράγη το πραξικόπημα εναντίον του Μακάριου – ήταν άσχετος ο στρ. Αγαμ. Γκράτζιος και φάνηκε, αφού έπαιζε μπάλα στον Αγ. Γιάννη του Πηλίου, για τα 50χρονα της κατασκήνωσης της Χ.Α.Ν.Θ., όταν μονάδες του υπό τη διοίκηση του ΑΣΔΕΝ κινούνταν και, ακούγαμε την Ντωυτσε Βέλλε, το «Παρίσι» κλπ. ότι οι στρατηγοί της Β. Ελλάδος (Βλ. Ντάβος) δεν υπάκουαν στην κυβέρνηση των Αθηνών (15,16,17.7.1974). Παράλληλα, ο Χ. Κίσιινγκερ διαμηνούσε ότι θα υπάρξει μια «μεγάλη αλλαγή»

Πραγματικά, στις 24.7.1974, όλοι γίναμε τηλεοπτικοί, έστω, αποδέκτες της άφιξης του Κ. Καραμανλή, της ορκωμοσίας του, ενώ ο «Απίλας Ι» βρισκόταν σε εξέλιξη.

Σημειωτικό των τότε εξελίξεων αλλά και της ανασφάλειας κατά την αντίληψή μου, ήταν δυο γεγονότα σε ο,τι αφορά το γενικότερο κλίμα:

Πρώτον, φώναξα τελετουργικά, ακούγοντας τις εξελίξεις στο ραδιόφωνο, σαφώς επηρεασμένος από τα Τσεχοσλοβάκικα «Svoboda! Svoboda! (ελευθερία)» και παρατρεχάμενος φίλος μου μού είπε: «καλά δε φοβάσαι!». Δεύτερον, μπήκα στην οδό Τσιμισκή να πάρω λουλούδια για τη μαμά, και άκουσα «σκοτεινό τύπο» να λέει στο τηλέφωνο: «Αρχηγέ, στείλε κι άλλους, εδώ υπάρχουν πολλά λαβράκια» (23.7.1974). Λίγο αργότερα, τον Αύγουστο του 1974, πήγα στην Καβάλα για να παρακολουθήσω την Τάνια Τσανακλίδου σε παράσταση του Κ.Θ.Β.Ε. στο θέατρο Φιλίππων και είδα, ως σύμβολο της 9^{ης} Μεραρχίας, πλήρως επιβιόν με το δικέφαλο τέρας της 21.4.1967, στο περίπτερο του Στρατού.

Τέλος Ιουλίου, αρχές Αυγούστου βρισκόμουν σε «σπουδαστικές διακοπές». Επιστρέφοντας, βρήκα μεγάλο οργανωτικό οργασμό. Ο Κων. Καραμανλής, επιστρέφοντας μόνος, με αεροσκάφος της Γαλλικής Προεδρίας, είχε σχηματίσει κυβέρνηση, με αντιφρονούντες, πλην του Κ.Κ.Ε. (εκ των υστέρων βρήκα την τοποθέτηση του Χαρ. Φλωράκη για το χρόνο σηματοδότησης πραγματοποίησης της «δημοκρατίας» -26.7.1974). Οι «αντιστασιακοί» κατ' επίνευση του Γ.Α. Μαγκάκη – σύμφωνα με τον Χ. Πρωτοπαπά- είχαν συμμετάσχει στη νέα κυβέρνηση «εθνικής ενότητας», ενώ αναμενόταν η πολιτική έκφραση του Α. Παπανδρέου. Πάντως, το Σεπτέμβριο του 1974, στη μεγαλειώδη συγκέντρωση, μπροστά στο «Μακεδονία Παλλάς», οι νέοι συνάδελφοι, σύντροφοι, πώς να τους πω, είχαν ένα μεγάλο πανό που κάλυπτε μερικές χιλιάδες: «Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κίνημα Νέων» (Δ.Σ.Κ.Ν.). Ήταν μια συγκέντρωση υποστήριξης του Κ. Καραμανλή, που επανήλθε, εγγυώμενος τη δημοκρατική εξέλιξη, ύστερα από την κυπριακή τραγωδία(πραξικόπημα εναντίον

του Μακάριου, τουρκική επέμβαση, ήττα των «εθνικών δυνάμεων», «κυβέρνηση Σαμψών», «κυβέρνηση Κυπριανού», να η εκπλήρωση των προφητειών του Τοynbee).

Το «Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κίνημα Νέων»

Η οργάνωση αυτή ήταν αυτοφυής, χωρίς εξαρτήσεις παλαιοκομματικές, με πολλά, άτυπα μέλη. Θυμούμαι τον Π. Αθυρίδη, τον Γ. Δρογκάρη, την Ε. Μυτώση, τον Θαν. Μακρή, τον Θαν. Κεντή και άλλους που είχαν δημιουργήσει ένα τεράστιο θυλάκιο, μαζί μ' εκείνους της «Ε.Δ.Ο», νεολαίας. Συμπληρωματικά, τον Οκτώβρη του 1974, πολλά μελλοντικά πολιτικά στελέχη, πέραν όσων έχουν αναφερθεί, πλαισίωσαν το «Δ.Σ.Κ.Ν.», ο Γ. Γιαννούσης, ο Ευάγγ. Βενιζέλος, η Α. Διαμαντοπούλου, η Μ. Βοζίκη, ο Γιαν. Μητάκος, ο Γ. Δρογκάρης, οι αδερφοί Μυλωνά κ.π.α.

Έχοντας ως γνώμονα «σοσιαλιστικές», «δημοκρατικές» αρχές, η οργάνωση του «Δ.Σ.Κ.Ν.», που στεγαζόταν στα μετέπειτα γραφεία του Στ. Παπαθεμελή (Αριστοτέλους 28), θέλησε να υποστηρίξει όσα «δημοκρατικά» κόμματα συνέκλιναν στις αρχές της, βάσει πειθούς, στα επιχειρήματά τους. Υπήρξαν ακροάσεις στελεχών της νεότευκτης «Ν.Δ.», του ΠΑΚ και του ΠΑΜΕ.

Έτσι, διαλύθηκε η «Δημοκρατική Κίνηση Νέων», τέλη Σεπτεμβρη του 1974. Οι περισσότεροι ακολούθησαν την «Ένωση Κέντρου», στην οποία προσχώρησαν τρεις «συνιστώσες», η παλιά «ΕΔΟ» και οι νεοεισελθόντες σε αυτήν, που αποτελούσαν την Ε.Σ.Ο.Ν. (Ελληνική Σοσιαλιστική Οργάνωση Νέων) και ασπάζονταν το ενδιαφέρον πρόγραμμα των «Νέων πολιτικών δυνάμεων», προσωπικοτήτων δηλαδή που αναδείχτηκαν στην περίοδο της δικτατορίας, η νεολαία ΕΚ-Ν.Δ. που ήθελε μια κομματική προοδευτική πλατφόρμα και η προδικτατορική ΕΔΗΝ, με σύμβολο τη δράση του Αλ. Παναγούλη και εκφραστή τον Κων. Τσίππηρα.

Με τρεις, λοιπόν, νεολαίες προσήλθε το «Κέντρο» -όρος πολιτικά ασταθής- σε δύο εκλογές, του 1974 και του 1977. Απορροφώντας τις «νέες πολιτικές δυνάμεις», η ΕΚ-Ν.Δ. υπό την ηγεσία του Γ. Μαύρου προσπάθησε να γίνει μια νέα, ως πλατφόρμα, πολιτική δύναμη και να διεκδικήσει την προτίμηση του ελληνικού λαού, ως στατιστικό δεδομένο, που σηματοδοτούσε τη «σοσιαλδημοκρατία».

Οι εκλογές του 1977

Σε αυτές τις εκλογές, στις 20.11.77, προσήλθαν να συγκρουσθούν, «φαινομενικά», τέσσερεις δυνάμεις: της «εκσυγχρονισμένης δεξιάς», που απεκδύονταν το «σατανά» της 21^{ης} Απριλίου, η «Ένωση Κέντρου/ Νέες Δυνάμεις» ως Ε.ΔΗ.Κ., που εξέφραζε οιωσεί τη σοσιαλδημοκρατία, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., που αντιπροσώπευε μια άλλη εκδοχή του γνήσιου σοσιαλισμού ή του «τρίτου δρόμου», όπως τον συνελάμβανε ο Α. Παπανδρέου και η γενικώς εννοούμενη Αριστερά, «αναθεωρητική» και «γνήσια». Ως πρόσφυμα κατήλθε και η «Εθνική Παράταξη» με φιλοχουντική στελέχωση. Τέλος, οι Κ. Μητσotάκης και Π. Βαρδινογιάννης - εμφανίστηκαν- και εκλέχτηκαν ως «νεοφιλελεύθεροι».

Η μεταδικτατορική πάλη. Διάλυση της «Ένωσης Κέντρου-Νέες Δυνάμεις» (Ε.ΔΗ.Κ.)

Το καλοκαίρι του 1976, στη συνδιάσκεψη του Ηρακλείου, η «ΕΚ-Ν.Δ.» μετονομάστηκε σε «Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου» (Ε.ΔΗ.Κ.) ένα μάλλον άχρωμο τίτλο, διφορούμενο. Σε λίγο καιρό, αποχώρησαν από το κόμμα λαμπρά ονόματα, ο Δημ. Τσάτσος, ο Χαρ. Πρωτοπαππάς, ο Γ.Α. Μαγκάκης και ο Τ. Μήνης, που αντιπροσώπευαν λίγο-πολύ την «αριστερή ανανεωτική πτέρυγα», εκείνη που προερχόταν από τις «νέες πολιτικές δυνάμεις». Βέβαια, παρέμεινε ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου, η Βιργ. Τσουδερού, ο Κων. Αλαβάνος κ.ά., όμως ο μετασχηματισμός ενός «κλασσικού κόμματος» σε σύγχρονο σοσιαλδημοκρατικό αποδεικνύονταν, ως πείραμα, μάλλον ανέφικτος. Αυτό αποδεικνύονταν, εξάλλου, από την παραίτηση του Στ. Χασαπίδη από τη θέση του οργανωτικού γραμματέα. Μολονότι ο Στέργιος αντικαταστάθηκε από μία σεβαστή φυσιογνωμία, το Γεώργιο Μυλωνά, η υπόθεση έδειχνε ότι «πάτωνα».

Στις 20.11.1977, που έγιναν οι δεύτερες μεταπολιτευτικά εκλογές, η Ε.ΔΗ.Κ. πήρε 15% και διαλύθηκε μέσα σε λίγους μήνες. Οι παλιοί πολιτικοί (Χ. Γραμματίδης, Αθ. Μπαντουβάς, Στ. Χούτας κλπ) με προεξάρχοντα τον Αθ. Κανελλόπουλο διέβλεψαν την εξέλιξη και προσπαθούσαν να βρουν άλλη κομματική στέγη.

Ο Γ. Μαύρος, αντιπρόεδρος της κυβέρνησης «Εθνικής Ενότητας» του Κ. Καραμανλή και αρχηγός της Ε.ΔΗ.Κ. παραιτήθηκε από τη θέση του, την επαύριον των εκλογών, ενώ στο προσκήνιο των επίδοξων διαδόχων του εμφανίστηκε ο Ι. Ζίγδης.

Η διαδικασία της διάλυσης υπήρξε μια ψυχοφθόρα αλλά και διδακτική, ως προς τον τρόπο σκέψης των πολιτικών μας, εξέλιξη. Στο συλλογικό βιβλίο «Ένα βήμα μπρος, δύο άλματα πίσω» (εισαγωγή Γ. Μυλωνά, συγγραφείς οι Β. Δημητρακούλιας, Αγγ. και Γιαν. Ζαχάρωφ, Κ. Θεοδοσιάδης, Κ. Κοσματόπουλος, Δ. Μπακατσέλος, Λ. Χαραλαμπίδης) περιγράφεται, με αρκετές λεπτομέρειες, φάση προς φάση η διάλυση ενός πολιτικού σχηματισμού, αυτού του Κέντρου.

Το συνέδριο του κόμματος της Ε.ΔΗ.Κ., ενιαίας πια, της Ε.Σ.ΔΗ.Ν. (Ελληνική Σοσιαλιστική Δημοκρατική Νεολαία) δεν απέτρεψε, αλλά μάλλον επιτάχυνε τις εξελίξεις. Το συνέδριο της Ε.Σ.ΔΗ.Ν. άρχισε στις 10.3.78 στο «Μακεδονία Παλλάς» και αντιμετώπισε από την αρχή την σκληρή αντίθεση των «κομματαρχών» της Αθήνας, ποικιλότητα και όχι πάντοτε με θεμιτά μέσα. Οργανωμένο, με επιμέλεια από την πενταμελή επιτροπή (Γ. Μητάκος, Αγγ. Ζαχάρωφ, Μαρία Ελευθερίου, Δημ. Νικολινάκος, Γ. Δρογκάρης), φιλοδόξησε να εκφράσει την «λαϊκή βάση» της Ε.ΔΗ.Κ., που κατά την εκτίμηση της ηγεσίας της Ε.Σ.ΔΗ.Ν. επιθυμούσε μια δημοκρατική οργάνωση του κόμματος. Η παρουσία εξάλλου της «προοδευτικής πτέρυγας» βουλευτών και στελεχών, εν ενεργεία ή εν αποχωρήσει (Ι. Πεσμαζόγλου, Β. Τσουδερού, Χ. Πρωτοπαππάς, Τ. Καρδάρης, Γ. Μυλωνάς, Δημ. Τσάτσος, Στ. Χασαπίδης, Ν. Αργυρόπουλος κ.ά.) έδινε την εντύπωση ότι επίκειται μια σοβαρή εξέλιξη στον πολιτικό χώρο του παλαιού Κέντρου, ίσως η αναγγελία ενός νέου κόμματος. Εξάλλου, ήταν δεδομένη η εχθρότητα της ηγεσίας της Ε.ΔΗ.Κ., που έφτασε στο σημείο να μηνύσει την Κ.Ε. της Ε.Σ.ΔΗ.Ν. και να την διαγράψει. Γι' αυτό και η πρώτη μέρα του συνεδρίου χαρακτηρίστηκε από πλήθος κόσμου, τηλεγραφημάτων συμπαράστασης, την παρουσία διαφόρων αντιπροσωπειών.

Επειδή, όμως, δεν διαφάνηκε η πιθανότητα να μεταπλάσσεται σε πραγματικότητα, η δεύτερη μέρα του συνεδρίου χαρακτηρίστηκε από την αριθμητική συρρίκνωσή τους. Από λόγους ιστορικής ακρίβειας, θυμάμαι ότι τα κείμενα των εισηγητών (Λ. Παππάς, Γιαν. Μητάκος, Μ. Ελευθερίου, Γ. Δρογκάρης, Σακ. Κουτούζης, Κατ. Αποστολάκη, Γιάννης και Άγγελος Ζαχάρωφ) χαρακτηρίστηκαν από το υψηλό και τεκμηριωμένο ύφος των πολιτικών-κοινωνικών-οικονομικών δεδομένων της εποχής και προτάσεις υπέρβασης των προβλημάτων του τόπου. Ως αρχειακό υλικό χρησιμοποιήθηκαν, μετά από ένα χρόνο, στον ίδιο χώρο, όταν δημιουργήθηκε το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., περίπου από τους ίδιους πρωταγωνιστές...

Οι άλλοι χώροι

Η μεταπολίτευση του 1974, έφερε στην επιφάνεια τις δύο συνιστώσες, που απαρτίζουν τον καθημερινό, «βιούμενο», πολιτικό κόσμο. Από τη μια μεριά ίσχυε η αντίληψη πως η «21^η Απριλίου» ήταν ένα «ατύχημα», που προσοδοφόρα το εισέπραξαν οι «νικητές» του 1949. Από την άλλη, πρόσωπα, στρώματα, κοινωνικοί φορείς, κομματικές ομάδες δεν ικανοποιούνταν από τέτοιες απλουστευτικές σκέψεις. Το «κίνημα του Κωνσταντίνου» το 1967, το «κίνημα του Ναυτικού» το 1973, η δίωξη άσχετα από περγαμηνές εθνικοφροσύνης σειράς προσώπων μεταξύ του 1968 και του 1973, ώθησε πολλούς στο να διερωτηθούν αν οι «μαξιμαλιστικές» απαντήσεις των υπαρκτών, ή οιωνεί υπαρκτών ιδεολογικών- πολιτικών χώρων, απαντούσαν σε ερωτήματα της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Ήταν μόνο απλά ο «εμφύλιος του 1946-49», ο «διχασμός βενιζελικών- αντιβενιζελικών» προπολεμικά, η εκ νέου κατίσχυση του πελατειακού κράτους, με συνθήματα εθνικοφροσύνης, η σύνδεση, υποχρεωτικά, λόγω χρόνου νέων αντιλήψεων, ιδεών, οργανωτικών σχημάτων με τις παλιές; Αυτά, έστω απλουστευτικά, έθεταν το ζήτημα κατά τον τρόπο του Α. Gramsci, ο οποίος είχε μια πειστική απάντηση στον τομέα του «εποικοδομήματος», σ' αυτό δηλαδή που λέγεται «κόμμα», ως συναίρεση οπαδών, μελών, ψηφοφόρων που «θέλουν» να απαιτήσουν από κοινού «προτάγματα», δηλ. προγραμματικές θέσεις και αιτήματα. Οι «προγραμματικές» θέσεις, έστω ως σύλληψη μιας πεφωτισμένης ομάδας, οδηγούσαν, με ποικιλία τακτικών, στην γενικότερη «κοινωνική» ευτυχία. Οι ιδέες του Bentham, του James Mill και του υιού του J.St.Mill, διέτρεχαν όλες τις «διανοούμενες τάξεις», που επιχειρούσαν με κάθε τρόπο, να βρουν κάποιον αντίστοιχο - οικογενειακά συγγενή- στην εργατική τάξη: Ωφελιμισμός + Γενική Προκοπή. Προσδοκώμενο το «δημοκρατικά οργανωμένο» κόμμα, αντίθετα προέκυπτε, ως ιστορική συνέχεια, ο παλαιός πολιτικός κόσμος, με το «ατύχημα της 21^{ης} Απριλίου» ενδιάμεσα.

Στην μανιχαϊστική αυτή αντίληψη, ως άρνηση, ενόψει της ανάδυσης της παλαιοκομματικής πραγματικότητας, ως συνέχειας του προδικτατορικού καθεστώτος προσελκύστηκαν πολλοί, έστω και αν το όλο πλαίσιο, φαινομενολογικά τουλάχιστον, ήταν –και είναι- επιδερμικό.

Επιγραμματικά:

- ❖ Α) Στο χώρο της «Ν.Δ.» υπήρξε η «κίνηση της Βόλβης». Τα στελέχη της ενσωματώθηκαν βαθμιαία στο κόμμα της «Νέας Δημοκρατίας».
- ❖ Β) Στο χώρο του Π.Α.Σ.Ο.Κ. υπήρξαν ομαδικές διαγραφές και βιαιοπραγίες, όσων αμφισβητούσαν το δόγμα όπου «υπέρτατη

ιδεολογική και πολιτική αρχή ήταν ο Α. Παπανδρέου», σύμφωνα με τον Α. Τσοχατζόπουλο. Πλήθος μελών και οπαδών υπέστησαν ξυλοδαρμούς και προπηλακισμούς ώστε να αποδεχθούν το «νέου ήθους» πλαίσιο. Ο Λ. Τζιόλας, ο Ξ. Πελοποννήσιος, η Μ. Κυπριωτάκη-Περάκη, η Μ. Μερκούρη, ο Κ. Λαλιώτης, ο Α. Τρίτσης, ο Απ. Λάζαρης, ο Γερ. Αρσένης, ο Κ. Σημίτης κ.ά. βρέθηκαν αιωρούμενοι ή διαγραμμένοι και, ενίοτε, μερικοί ξυλοκοπούμενοι, ως τα μέλη της «Δημοκρατικής Άμυνας» που συνέπραξαν, κάποια στιγμή, με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. (Σ. Καράγιωργας, Β. Φίλιας, Στ. Νέστωρ κ.ο.κ.). Οι περισσότεροι βέβαια αφομοιώθηκαν και πάλι.

- ❖ Γ) Στον χώρο του Κ.Κ.Ε. εσ., οι «πανδημοκράτες» βρέθηκαν ως μειοψηφία να επιχειρούν την «Β' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη» και εξοβελίστηκαν. Η «Β' Πανελλαδική» αποτέλεσε το ανάθεμα σε όσους απέβλεψαν σε μια πλουραλιστική έκθεση ιδεών του επεξεργασμένου μαρξισμού.
- ❖ Δ) Το Κ.Κ.Ε., ορθόδοξο απέναντι στις μαρξιστικές-λενινιστικές απόψεις, διέγραψε 400 στελέχη, επειδή δρούσαν σεχταριστικά και αντιδεοντολογικά στην εγκαθίδρυση της «νέας κατάστασης πραγμάτων». Ας μην ξεχνούμε ότι ο Γ.Γ. του Κ.Κ.Ε., Χ. Φλωράκης είχε πει στις 26.7.74 «τώρα καταργείται ο διχασμός» (βενιζελικών και αντιβενιζελικών, «πατριωτών» και «κομμουνιστικώς δρώντων». Πραγματικά, με πράξη του υπουργικού συμβουλίου καταργήθηκαν όλοι οι νόμοι περί «κοινωνικών φρονημάτων» (ΑΝ.509 Ν.393) στις 26.7.74.

Η διαίρεση λοιπόν ήταν υπαρκτή, έστω στο επίπεδο των «προσωπικά» πολιτικώς δρώντων, όπως ο Μ. Θεοδωράκης, η Μ. Δαμανάκη, ο Α. Ανδρουλάκης, ο Αλ. Λυκουρέζος, ο Κ. Στεφανάκης (οι δύο τελευταίοι κατ' αναφορά στους «Ιάπωνες», μέλη της βουλής του 1912 που μαζί με τον Δ. Γούναρη, Σπ. Θεοτόκη κ.λ.π. φιλοδόξησαν να αλλάξουν τους πολιτικούς σχηματισμούς) θέλησαν να αλλάξουν το πολιτικό τοπίο της ΕΚ-Ν.Δ., ως άλλη συνιστώσα.

Υπήρξαν, λοιπόν, ανανεωτικές προσπάθειες σε όλο το πολιτικό φάσμα, με την προοπτική μιας «διαφορετικής πολιτικής πρακτικής». Το συνέδριο της Ε.Σ.ΔΗ.Ν. δεν ήταν μεμονωμένο φαινόμενο συνεπώς.

Η ίδρυση του Κόμματος Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.)

Ύστερα από πολύμηνη προετοιμασία στο «Μακεδονία Παλλάς» πραγματοποιήθηκε από τις 21 έως 23 Μαρτίου του 1979 το ιδρυτικό συνέδριο του Κόμματος Δημοκρατικού Σοσιαλισμού.

Οι «Νέες πολιτικές δυνάμεις» (Ι. Πεσμαζόγλου, Β. Τσουδερού, Χ. Πρωτοπαππάς, Τ. Μήνης, Θ. Αναγνωστόπουλος, Κ. Αλαβάνος, Ν. Αργυρόπουλος, Ν. Μαζαράκης, Χρ. Κουρούκλης κ.λ.π.) ήσαν μαζί με την εξέλιξη της Ε.Δ.Ο., «Δημοκρατική Σοσιαλιστική Ενωτική Κίνηση» («ΔΗ.Σ.Ε.Κ.», Στ. Χασαπίδης, Κ. Λειβαδάς, Θ. Μαναβής, Γ. Σαρόγλου, Β. Παπαδήμας κ.ά.) όπως και η μεγάλη μερίδα της Ε.Σ.ΔΗ.Ν., παλιοί συνδικαλιστές των δύσκολων χρόνων, ο Χρ. Δεβίδης, ο Κ. Μαυροειδής, ο Παναγ. Μαυρούδης, φοιτητές που αναδείχθηκαν στις ενδιάμεσες φοιτητικές αρχαιρεσίες (Χρ. Τράντος, Αφρ. Ρώμπη, Π. Περτσινίδου, Χ. Σαχουλίδης,

Θ. Κεβρεκίδης, Α. Κάππος) και παλαιοαριστεροί και παλαιοκεντρώοι, όπως ο Τ. Θεοδωρίδης, ο Σωτ. Κούβελας, η Ρένα Κάσδαγλη, ο Λ. Λασκαρίδης, Θ. Λυμπερίδης, ο Ν. Τσώχος, πανεπιστημιακοί φίλοι ή σύντροφοι του Γιάγκου, όπως οι Γ. και Κ. Κριμπάς, το ζεύγος Γεωργανοπούλου, ο Γ. Μαρκόπουλος, αγροτικοί συνδικαλιστές, ο Θ. Μπιζέτας, ο Γ. Μπαχαρόπουλος, ο ΑΝ.Δ.. Μητσάγκας, επιχειρηματίες σαν τον Φιλ. Μπάμη, τον Γ. Παπαγεωργίου, παλιές δόξες του αγροτικού κινήματος, ο Ν. Ζαμπογιάννης, ο Α. Χρυσίδης, ο Ν. Κεχαγιάς, ο Μ. Σιγάλας, Γιαν. Παλέτης, δεκάδες, εκατοντάδες. Η Νίτσα Λουλέ, που έγραψε μια σύντομη βιογραφία του Γιάγκου Πεσμαζόγλου, διασώζει πολλά ονόματα. Να! Τώρα μου έρχεται στο νου ο Σταύρος Παπανικολάου, η Ν. Μπέγκα, ο Χ. Μακρυγιώργος, ο Τ. Δαρσινός, ο Χρ. Στιβαχτάρης που προσχώρησε αργότερα, ο Θ. Λιλιάμπτης, ο Δημ. Μοσχοντέλιας, ο Ι. Ζούζουλας, ο Δημ. Αποστολίδης ή ο Ν. Αποστολίδης κύριος εισηγητής σήμερα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Χωρίς να το θέλω, θα αδικήσω πολλούς. Ας με συγχωρήσουν. Εφόσον κυκλοφορήσουν κάποτε, αν κυκλοφορήσουν, τα αρχεία του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. θα βρουν τη θέση τους. Προς το παρόν, ας σταθώ, στη σύνθεση του συνεδρίου.

Το συνέδριο του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. αποτελέστηκε, παρά την προηγούμενη εργώδη φάση επαφών, από άτομα με μικρή «προϋπηρεσία» στην καθημερινή πραγματικότητα της νεοελληνικής πολιτικής, αλλά με πίστη, κυρίως μετά από ιδεολογική επεξεργασία, στις αρχές του «δημοκρατικού σοσιαλισμού». Η πίστη αυτή αρθρωνόταν σε τρεις άξονες:

Α) Στην δημοκρατική οργάνωση και έκφραση σ' όλα τα επίπεδα του κόμματος. Τοπικές οργανώσεις, περιφερειακές επιτροπές, Κεντρική Επιτροπή, Πολιτικό Γραφείο, Πρόεδρος. Σύμφωνα με το καταστατικό ήσαν υπόλογοι και αντικαταστάσιμοι. Δεν είναι τυχαίο πως στα 5 ουσιαστικά χρόνια λειτουργίας του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., έγιναν 3 συνέδρια, 21 σύνοδοι της Κ.Ε., ενώ οι περιφερειακές συνεδρίαζαν κατά εβδομάδα τακτικά, πλην των εκτάκτων συγκλίσεων.

Σε μας, στη Θεσσαλονίκη, αρχικά εξελέγη ως Πρόεδρος ο δικηγόρος Γεωργ. Σαρόγλου, με γραμματέα τον επίσης δικηγόρο Βασ. Παπαδήμα. Στις αρχές του '80, με μια οργανωτική αναδιάρθρωση προκειμένου να δοθεί έμφαση στην «Βορ. Ελλάδα», δημιουργήθηκε το Γραφείο Βορ. Ελλάδος. Τότε Πρόεδρος του Γραφείου αναδείχθηκε ο Τάσος Θεοδωρίδης και γραμματέας ο υποφαινόμενος, που ανέλαβε και τα καθήκοντα του Προέδρου της Π.Ε. Α' Θεσσαλονίκης. Πρόεδρος της Π.Ε. Β' Θεσσαλονίκης ανέλαβε ο γιατρός Π. Λουκόπουλος, με γραμματέα το Γιάννη Καρυπίδη. Εκτός των οργανωτικών αναγκών, η νέα διαρρύθμιση απέβλεπε στη διεύρυνση της επιρροής του κόμματος σε κεντροδεξιά στοιχεία, τότε. Ο γραμματέας της Νεολαίας, Κυρ. Θεοδοσιάδης, εκλέχτηκε μέλος της Π.Ε. και της Κ.Ε., μια και μπορούσε ο καθένας να συνδυάζει τις δύο ιδιότητες. Γραμματέας της Π.Ε. και μέλος της Κ.Ε. εκλέχτηκε ο Λάμπης Χαραλαμπίδης, ενώ γραμματέας της Νεολαίας έγινε ο Μαν. Γαγανάκης. Επαγγελματικό στέλεχος, ψυχή δηλ. της οργάνωσης μέχρι το 1980, ήταν η Κατερίνα Πεολίδου και κατόπιν ίσαμε το τέλος του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. η Ελένη Τιτοπούλου έχοντας δωρεάν τη συνδρομή του Κων. Δώδου, παλ. νομάρχη της «Ε.Κ.» προδικτατορικά.

Και τούτο ας σημειωθεί. Πέρα από τα ελάχιστα επαγγελματικά στελέχη, η συμμετοχή στο ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. ήταν οικονομικά επιβλαβής. Συνεδριάσεις, διανυκτερεύσεις, εισιτήρια πληρώνονταν εξ ιδίων.

Όπως είχαν πει χαρακτηριστικά δύο λαμπροί δημοσιογράφοι, που ανέλαβαν τις δημόσιες σχέσεις του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., ο Τ. Λειβαδάς και Α. Χ. Παπανδρόπουλος στα '79-'81: «Ηλικιωμένοι πια γίναμε πρόσκοπτοι του Γιάγκου». Δεν πρέπει να ξεχνάμε τους «γιατρούς του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.» (Α. Τρακατέλλης, Γιαν. Γαγανάκης). Ωστόσο, η ατμόσφαιρα δεν ήταν τόσο ειδυλλιακή. Θα δούμε παρακάτω.

Β) ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ. Το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. υποστήριζε νεοκεύνσιανές πρακτικές. Τόνωση της ζήτησης, με εξέχοντα το ρόλο του κράτους ως διανεμητή ευκαιριών, προγραμμάτων, χωρίς να παραβλέπει τη λειτουργία της «ελεύθερης αγοράς». Εξάλλου το 1980 ο μεγάλος κεφαλαιούχος στην Ελλάδα ήταν το «κράτος», του οποίου την «ορθή λειτουργία» έπρεπε κανείς να διασφαλίζει. Σαφές στόχος του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. ήταν οι «εκ»-νομές ισχυρές πάντοτε «πελατειακές σχέσεις», που εκ των πραγμάτων υπονόμειαν την ισχνή λειτουργία της «ελεύθερης αγοράς». Από το νου των μελών της Π.Γ., αλλά και της όλης οργάνωσης, λίγη σημασία δίνονταν στη λειτουργία ισχυρών εξωθεσμικών μορφωμάτων (εταιρείες εγχώριες ή πολυεθνικές, τραστ, καθοδηγούμενες προμήθειες κλπ). Παρά τις πληροφορίες του Γ. Κριμπά, τα θέματα αυτά θεωρούνταν ως πάρεργα.

Γ) Η εκπαιδευτική ανέλιξη και ο ρόλος της παιδείας. Παρά την απώλεια του Ε. Παπανούτσου, το Π.Γ. του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. ως σημαντικό βήμα στην πολιτική παρέμβασή του θεωρούσε την απόκτηση «γνώσης», γενικής και ειδικής από τα μέλη του, κάθε βαθμίδας.

Γι' αυτό, οι σύνοδοι των κεντρικών επιτροπών, πέραν των τρεχόντων πολιτικών προβλημάτων είχαν ένα είδος διδακτικού περιεχομένου, λ.χ. η «αγροτική πολιτική», οι «μεταφορές», η «Ε.Ο.Κ.», ο «τουρισμός». Το οργανωτικό γραφείο Βορ. Ελλάδος προέβη σε εκτυπώσεις φυλλαδίων γενικού περιεχομένου: «Η διοίκηση», «Η ιστορία του δημ. Σοσιαλισμού», «Μορφές οργάνωσης» κλπ. Όντας ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου πανεπιστημιακός δάσκαλος, προσπάθησε να μεταφέρει σε όλα τα μέλη ορισμένες πληροφορίες που, κατόπιν, αυτόματα θα μετουσιώνονταν σε συνθήματα του πολιτικού αγώνα. Βέβαια, σε καμία περίπτωση ο Γ. Πεσμαζόγλου ή τα άλλα μέλη του Π.Γ. διανοούνταν ότι θα εμπλέκονταν σε μια «πολιτική δυσφήμισης» των αντιπάλων.

Τα παρεπόμενα, μη ειδυλλιακά, και το τέλος του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.

Το 1981, ο Α. Παπανδρέου επιχείρησε τελικά με επιτυχία να εξαφανίσει τους όποιους αντιπάλους του και να αντιπαραταχθεί εκλογικά με τη Ν.Δ., ως μόνος αντίπαλος.

Χρησιμοποιώντας ποικίλους, μη επίσημους μηχανισμούς –σε αυτό αποδείχθηκε αριστοτέχνης της τακτικής- προσρόφησε κατ' αρχήν όσους συμβολικά αποτελούσαν το «Κέντρο», αρχικά το Γ. Μαύρο, κατόπιν τον Ι. Ζίγη κλπ. Στο ιδεολογικό επίπεδο, διέγραψε τους αντιπάλους του με το προσωνύμιο «αναχώματα της δεξιάς», όρο που προσέβαλε κυρίως το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., αλλά και τους «αριστερούς» της «Συμμαχίας», της «ΕΔΑ». Με μερικούς συνεργάστηκε. Θυμάμαι τότε, νέο μέλος του Π.Γ., είπα του Γιάγκου Πεσμαζόγλου, όταν στη Βέροια μας φώναζαν «τιμές Αθηνών και όχι Βρυξελλών» για τα αγροτικά προϊόντα, «Γιατί δεν τον αποκαλείτε ψεύτη, απατεώνα, αλλά λέτε ότι ο ισχυρισμός του είναι «αναληθής»;». Τέτοιος ήταν ο Γιάγκος που αρνήθηκε τους «αναληθείς χαρακτηρισμούς».

Όπως κι αν έχει το ζήτημα, το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. συνετρίβη στις εθνικές εκλογές, 0,791% των ψήφων και εξέλεξε έναν ευρωβουλευτή, το Γιάγκο (4,19%). Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κάνοντας άλματα, 13%, 26%, 43% έγινε κυβέρνηση. Εμείς του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. πήραμε παράταση του πιστοποιητικού θανάτου. Έχοντας συνεργαστεί με το Κόμμα Αγροτών-Εργαζομένων (Κ.Α.Ε.) του Αλ. Μπαλατζή, έχοντας προσπορισθεί το βουλευτή Γ. Πλυτά, έχοντας αγκαλιάσει τη Λ. Κανέλλη κ.α. πορευόμαστε με την πεποίθηση ότι το 1981 έγινε ένα «ιστορικό λάθος». Βέβαια, περισσότερο έμπειροι πολιτευτές, ο Θ Αναγνωστόπουλος, τον Γενάρη του '81, ο Θ. Μαναβής και ο Κ. Αλαβάνος κατόπιν, το «Φιλελεύθερο Κόμμα» του Ν. Βενιζέλου πριν και μετά, η «ΔΗ.ΑΝΑ» του Κ. Στεφανόπουλου –πράγμα που μεγαλοφώνως επιδοκιμάστηκε ως συνεργασία σοσιαλιστών/φιλελεύθερων κατά τα πρότυπα της Μ. Βρετανίας- «ήλθαν» και «αποκολλήθηκαν». Το 1984, με τη μη εκλογή του Γιάγκου ως ευρωβουλευτή, την αποχώρησή του από το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., την αποχώρηση της Βιργινίας Τσουδερού, το θάνατο του γ. γ. του κόμματος Χρ. Κουρούκλη σήμανε μέσα σε λιγότερο από μια διετία, την εκπνοή του «Κόμματος του Δημοκρατικού Σοσιαλισμού», ως μιας άλλης κομματικής οντότητας.

Εκλέχτηκε βέβαια ο Χ. Πρωτοπαππάς, ως πρόεδρος του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., αλλά το όλο σκηνικό σημειώνει μια καινούρια προσπάθεια με λίγα μέλη και πολλή ιδεολογία.

Προηγούμενα, ας δούμε τους πρωταγωνιστές, σκιαγραφικά:

- ❖ Ο Γ. Πεσμαζόγλου, γόνος της οικογένειας Πεσμαζόγλου είχε μια ήπια «λαϊκή» (στους χρόνους του διχασμού) προέλευση. Οι πρόγονοί του Α. και Μ. Πεσμαζόγλου χρησιμοποιούνταν πάντα ως δίαυλοι επικοινωνίας των βενιζελικών με τους αντιβενιζελικούς. Ο ίδιος, έχοντας κάνει λαμπρές οικονομικές σπουδές, έφερε την Ελλάδα, χάρη στην ολόθυμη υποστήριξη του Κων. Καραμανλή, στο σημείο σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ., στα 1961. Σημαντικό συμπληρωματικό ρόλο έπαιξε ο Π. Παπαληγούρας.
- ❖ Η Βιργινία Τσουδερού, κόρη του Εμμ. Τσουδερού, πρωθυπουργού της «εξορίας» (1941-1944) είχε ζήσει το διχασμό, είχε οικογενειακές σχέσεις με την οικογένεια Δέλτα, ήθελε να αφήσει ένα διαφορετικό αποτύπωμα στην πολιτική ζωή.
- ❖ Ο Χρ. Κουρούκλης, φίλος του Γ. Περρίκου (ΠΕΑΝ), οπαδός – τεκμαίρεται- του Π. Κανελλόπουλου φιλοδοξούσε –νόμιμα- να βρει «ένα ενωτικό, πολιτικό σχήμα, σε μια άλλη πολιτική κατάσταση».
- ❖ Ο Χ. Πρωτοπαππάς, μέλος του «ομίλου Αλεξ. Παπαναστασίου», ήθελε μίαν ομαλή, σοσιαλιστική, δημοκρατική εξέλιξη μαζί με άλλους «Νεοδυναμίτες». Η μοίρα το 'φερε να συνεργαστεί με το Χ. Φλωράκη ως πρόεδρο του Κ.Κ.Ε. και ως συνεργαζόμενος βουλευτής της Ν.Δ. Ο Χ. Πρωτοπαππάς ήταν ο «καθαρόαιμος σοσιαλιστής»
- ❖ Ο Στ. Χασαπίδης, πολιτευτής της μη «κομμουνιστικής αριστεράς» «έπαιξε» και «έχασε»...

Το επέκεινα και ο Συνασπισμός

Με την αποχώρηση των «φανταχτερών» ονομάτων από το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., όσο κι αν υπήρξαν διαδικασίες ρυμούλκησης αυτού του εκλογικού –τώρα-, πολιτικού-πριν- μορφώματος, ακολουθώντας το Ν. Μακιαβέλλι και τον Ν. Γκουίτσαρντίνι, τα μέλη του, έχοντας έστω ως αρχηγό τον Μπάμπη, θέλησαν να συμβάλουν σε μια άλλη εκλογική αρχή διεκδίκησης, της εξουσίας, οιωσεί.

Ήδη στο μυαλό του Χ. Φλωράκη ωρίμαζε ο «τρίτος πόλος». Λοιπόν, στις δημοτικές εκλογές του 1986, παρά τις παρανοϊκές –διαλυτικές- πρόνοιες του Αγ. Κουτσόγιωργα, υπ. Εσωτερικών του Α. Παπανδρέου, εμφανίστηκε στη Θεσσαλονίκη η «Συνεργασία για την Πρόοδο» με υποψ. Δήμαρχο το Στ. Νέστορα και ακολούθους πολλούς: Κ.Κ.Εδες συνασπισμένους, ΚΟΔΗΣίτες, διαγεγραμμένους του ΠΑ.ΣΟ.Κ., παλαιοΕΚΝΗΔίτες κλπ. Όλο το τοπίο που θύμιζε πρόσκρουση πλανήτη σε κάτι το σταθερό, φιλελεύθερους, ανεξάρτητους, μην το ξεχάσω.

Αυτό το συνονθύλευμα, πρόπλασμα του μετέπειτα «Συνασπισμού» (όπου προεξήρχε το Κ.Κ.Ε.) πήρε 26,7% έναντι του επίσημου δημάρχου του ΠΑ.ΣΟ.Κ., Θ. Μαναβή (29%) με αποτέλεσμα την εκλογή του Σ. Κούβελα (43,7%) της Ν.Δ. στο δεύτερο γύρω. Ήδη η παντοκρατορία ΠΑ.ΣΟ.Κ. έγερνε –και άλλες συνιστώσες- έπαιρναν μέρος στον πολιτικό αγώνα, με ό,τι κατόπιν αποκαλέστηκε βρώμικο '89. Η «τελευταία μάχη» του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. δόθηκε λοιπόν στις δημοτικές εκλογές το '86, όταν ο Χ. Φλωράκης και ο Γιάννης Ζαχάρωφ ως εκπρόσωπος του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., βρέθηκαν σε κοινό συμπόσιο με τον Στέλιο Νέστορα, οιοχόο στην Καλαμαριά.

Μετά διετία, έγινε η μεγάλη συνάντηση «αριστεράς» και «δεξιάς» στην κυβέρνηση Τζ. Τζαννετάκη, μέσα σε πληθώρα σκανδάλων, ρυπαρού πολιτικού κλίματος, αμφισβήτησης των δημοκρατικών θεσμών, αυτό που τόλμησαν να αποκαλέσουν οι ΠΑ.ΣΟ.Κ.οι «βρώμικο '89».

Επίκριση

Η δομή και η έκφραση, η μορφή με δύο λόγια των υποστηρικτών της 21^{ης} Απριλίου- των χαμηλόβαθμων αξιωματικών και των μετέπειτα υποστηρικτών του ΠΑ.ΣΟ.Κ., είχε μια αξιοσημείωτη ομοιότητα. Επρόκειτο για μάζες που ένοιωθαν ως «μη προνομιούχες» είτε στη νομή της εξουσίας, οι «δεξιοί», είτε στη νομή των ωφελημάτων που απορρέουν από την άσκηση της εξουσίας, κυρίως με την οικονομική αλλά και την πολιτική- κοινωνική ακόμη και με την πολιτιστική έκφραση των όποιων ωφελημάτων, οι «αριστεροί- κεντρώοι». Με δεδομένη την επικράτηση ισχυρών πελατειακών σχέσεων, πολιτευόμενων και «πελατών-εκλογέων», ο διεμβολισμός των μορφωμάτων εξουσίας ήταν δύσκολος, πολύ περισσότερο όταν εξ ορισμού αποκλείονταν μια σημαντική πληθυσμιακή ομάδα, που φέρονταν, ως γενικά «αριστεροί» ή «συνοδοιπόροι». Γι' αυτό υπήρξαν περιπτώσεις όπου φίλοι του Α. Παπανδρέου συνέπραξαν με τη δικτατορία ως ο Ηλ. Δημητράς, αλλά και κατόπιν στην περίοδο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., παλαιοί χουντικοί ανακάλυψαν το «δημοκρατικό ήθος» τους μέσα στην εξαγνιστική κολυμβήθρα του τριτοδρομικού σοσιαλισμού, ως ο δικηγόρος και ευρωβουλευτής Σταμούλης, ο Π. Πέτρου κ.ά. Χαρακτηριστική, τέλος, περίπτωση ως θεωρητικού της δικτατορίας υπήρξε ο Γ. Γεωργαλάς, που διετέλεσε εκφραστής της, ο Β. Σταματόπουλος ως κυβερνητικός εκπρόσωπος και σε ήσσονα βαθμό ο Βασ. Φράγκος, ως ιδεολόγος στη Βορ. Ελλάδα.

Στην τελευταία φάση, '71-'73 της δικτατορίας, επιχειρήθηκε η δημιουργία υποστηρικτικού πελατειακού στρώματος, με παροχές μέσω της Δέσποινας Παπαδοπούλου, συζύγου του δικτάτορα.

Ανάλογα, η ανάδειξη –και η ανάδυση- του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ως εκφραστή των «μη προνομιούχων», όρου ανύπαρκτου κοινωνιολογικά, με σημείο αναφοράς τον Α. Παπανδρέου, δεν ακολουθούσε οιοσδήποτε όρους πολιτικής «πράξης» και πρακτικής.

Υιοθετώντας ένα λόγο «αριστερό»- μαρξιστικοφανή έως και αναρχικό- υπερκέρασε την καθεστηκυία Αριστερά, την συνέδεσε συμβολικά με ένα άκριτο αντιαμερικανισμό στο σύνολο και χρησιμοποίησε ως άλλοθι, ιδίως ο Α. Παπανδρέου και η καθοδηγητική ομάδα- αρέσκονταν στους άτυπους σχηματισμούς ο Α. Παπανδρέου- την παρουσία, κατά περίπτωση «εγγυητών» της «δημοκρατικής αντίληψης», που αποδεικνύονταν σε κάθε περίπτωση «αναλώσιμοι» (Γ. Μαύρος, Ι. Ζίγδης, Γ.Α. Μαγκάκης, άλλοι «νεοδυναμίτες», Χρ. Σαρτζετάκης, Στ. Παπαθεμελής, πολλοί τελοσπάντων).

Στο «μόρφωμα ΠΑ.ΣΟ.Κ.», συνυπήρξε η καλλιέργεια ισχυρών οικονομικών- κοινωνικών- πολιτιστικών ωφελημάτων σε σημείο «ανομίας». Γύρω στο 1989, και λόγω της ασθενείας του Α. Παπανδρέου εμφανίστηκαν σημεία ισχυρής δυσλειτουργίας, τόσο των θεσμών, όσο και του κράτους. Αφού παρακάμφθηκε στο πολιτικό πεδίο η δυσλειτουργία με τη «θυσία» κάποιων αυτοργών (Α. Κουτσόγιωργα, Γ. Πέτσου, Δ. Τσοβόλα κλπ.), η προσπάθεια θεσμικής επανόρθωσης, ή καλύτερα μερικής απάλειψης της «ανομίας», βαφτίστηκε «βρώμικο '89». Παράλληλα, είδαμε την άνθιση των «εξωθεσμικών» επιχειρηματιών και εγχειρημάτων.

Αποβλέποντας στη συγγραφή μιας επίκρισης για την «πορεία προς το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.» συζήτησα το θέμα με τους φίλους της Κίνησης Πολιτών, που συστήθηκε ακριβώς με άξονα αναφοράς την «κρίση των θεσμών», το 1988 (Κ. Βρεττό, Κ. Δρούτσα, Ν. Μήττα, Μ. Λιάμο, που είναι μέλη του ΙΝ.ΚΑ Βορ. Ελλάδος και, εκτός του Ν. Μήττα, μη ΚΟΔΗΣίτες).

« Ξέρεις, μου είπε ο Ν. Μήττας, ότι έχω συμμετοχή σε πολλά «όργανα», «ΔΣ» κλπ. Λοιπόν, πέρα από λίγες περιπτώσεις, όλοι χρηματίζονται, έχουν κάποια διευκόλυνση, «βολεύονται» γενικά. Θεώρησα πως αυτές οι διαπιστώσεις, και όσα ιστορικά ζητήματα αναφέρθηκαν, προδίκασαν «εκ των υστέρων» το εγχείρημα δημιουργίας του ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, δύο κόμματα, περίπου ταυτόσημα, έμειναν στο προσκήνιο, η «αριστερά» φυτοζωεί, τίτλοι (Ε.ΔΗ.Κ., ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., Κόμμα Φιλελευθέρων, κλπ.) επισημαίνουν τα υπολείμματα παλαιότερων εγχειρημάτων ή και πλέον πρόσφατων («Πολιτική Άνοιξη», ΔΗ.ΑΝΑ, ΔΗΚΚΙ, η ελληνική γλώσσα προσφέρεται –και η λατινική- σε αρκτικόλεξα).

Όμως, όπως το «Εθνικό Ενωτικό Λαϊκό Κόμμα» του Π. Κανελλόπουλου, το Κόμμα Προοδευτικών του Σπ. Μαρκεζίνη τη δεκαετία του '50 και του '60, έτσι και το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ., τέλη της δεκαετίας του '70 και του '80, φιλοδόχησε να παρανάει «πολιτική παιδεία», ως κόμμα του «κεντροαριστερού χώρου». Δεν πέτυχε! Οι υποκειμενικές αδυναμίες, πάντοτε αποτελούν σοβαρό λόγο για τη συνολική έκβαση ενός κοινωνικού εγχειρήματος. Όμως, οι κοινωνικές συνθήκες, αυτές καθ' αυτές παίζουν συγκριτικά, καθοριστικό ρόλο. Το ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. βρέθηκε μεταξύ μιας

«αμυνόμενης» - και μεταμορφούμενης συντηρητικής παράταξης, ενός φασιστικού ή φασιστοειδούς παρελθόντος και μιας ανερχόμενης, περονιστικού τύπου «νεοδεξιάς» αντίληψης, μεταμορφωμένης σε κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Άλλες ιδιότητες έπρεπε να το διακρίνουν για να επιτύχει. Και δεν τις είχε!

Πλην όμως, ό,τι έχει επιτευχθεί, δεν χάνεται, είτε ως σύνθημα είτε ως νόημα ιδέας. «Μήπως είστε ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. :»

Γιάννης Ζαχάρωφ

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1950. Σπούδασε στην Ιατρική του Α.Π.Θ. Αναπλ. γεν. γρ. ΕΚ-ΝΔ 1974-1975. Αναπλ. γρ. ΕΣΔΗΝ 1975-1976. Μέλος Κ.Ε. ΕΣΔΗΝ 1976-1977. Μέλος Ν.Ε. ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ. 1978-1984. Πρόεδρος Ν.Ε. 1980-1984. Μέλος Π.Γ. 1980-1984. Γραμ. γραφείου Β.Ε. 1980-1984

Μέλος του Δ.Σ. του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Πρόεδρος του Ιδρυματος Προστασίας Τυφλών Β.Ε. ο «ΗΛΙΟΣ»

Αντιπρόεδρος και μέλος του Δ.Σ. της Χ.Α.Ν.Θ. και σε άλλα σωματεία

Μέλος της Ενωσης Ευρωπαίων Δημοσιογράφων.

Είναι εκδότης των : «Δημ. Προσανατολισμών» 1976-1980, «Ιατρ. Θεμάτων Ι. Σ. Θ.» 1996-2003, «Οργάνωση του ΚΟ. ΔΗ. ΣΟ» Θεσσαλονίκη 1990, «Δημ. Σοσιαλισμός» 1979, Εκδ. Γ.Β.Κ., «Ένα βήμα μπρος, δύο άλματα πίσω, η πορεία της ΕΔΗΚ» 1980, «Δημ. Σοσιαλισμός, μια πρόταση για την Ελλάδα του 2000» 1999